

Κειμενικά Στοιχεία Λογοτεχνικού έργου: Η πλοκή και η δομή ενός λογοτεχνικού έργου

Επιμέλεια: Βασιλική Σταμάτη, Φιλολόγος

Πλοκή

Η ιστορία είναι η αφήγηση των γεγονότων σε χρονολογική σειρά. Η πλοκή είναι η χωροχρονική αναδιάταξη των γεγονότων και η αιτιακή σχέση μεταξύ τους. Για παράδειγμα, η φράση «ο βασιλιάς πέθανε και μετά και η βασίλισσα» αποτελεί μια ιστορία. Η φράση «η βασίλισσα πέθανε από θλίψη μετά το θάνατο του βασιλιά» αποτελεί πλοκή. Δηλαδή, αν Ιστορία είναι μια σειρά γεγονότων 12345, Πλοκή είναι η ανατροπή της σειράς (135 ή 14523 ή όλοι οι δυνατοί συνδυασμοί). Πλοκή είναι το χτίσιμο της ιστορίας, ώστε να προκαλεί ενδιαφέρον, σασπένς, συναισθηματική εμπλοκή στον αναγνώστη, αποκάλυψη των χαρακτήρων, συγκρούσεις, δοκιμασίες, ανατροπές, ένταση, εμπόδια. Η πλοκή προσδιορίζει τον πρωταγωνιστή, τον ανταγωνιστή, το στόχο τους, την έναρξη της σύγκρουσης, την κλιμάκωση, την επιτυχία ή αποτυχία.

Δομή: Είναι η εξωτερική διάρθρωση, η οργάνωση του υλικού, η σύνδεση των στοιχείων της ιστορίας. Για πολλούς πλοκή και δομή είναι όμοια, καθώς και οι δύο ασχολούνται με τη σχεδίαση της ιστορίας. Στην πραγματικότητα, είναι οι δύο όψεις του ίδιου νομίσματος. Η πλοκή είναι η εσωτερική δόμηση. Η δομή είναι η εξωτερική διευθέτηση. Η δομή δίνει το πλαίσιο διαχείρισης του υλικού της πλοκής.

Συνθήκες πλοκής: α. ισορροπία β. δυνάμεις που ταραξουν την ισορροπία γ. απόφαση χαρακτήρα να δράσει δ. εμπόδια / ανατροπές ε. επιστροφή στην ισορροπία ή νέα ισορροπία ή χάος.

Ένα παράδειγμα είναι το σχήμα «αρχική κατάσταση, διαδικασία μετασχηματισμού (πρόκληση - δράση - τίμημα), τελική κατάσταση».

Κατάληξη: καταληκτικές φράσεις, συμπεράσματα, επιμύθιο κ.λπ. με τα οποία γίνεται αναγωγή στον παροντικό χρόνο, την αρχική κατάσταση.

Η πυραμίδα του Freytag

Έκθεση: Το χωροχρονικό πλαίσιο και οι χαρακτήρες / ο κανονικός κόσμος

Inciting Incident: το βασικό γεγονός που πυροδοτεί τη δράση

Rising Action : η ανοδική πορεία της δράσης

Κορύφωση (Climax)

Κρίση (Crisis): η στιγμή της αντιστροφής / ξεκινά η καθοδική πορεία της δράσης

Καθοδική πορεία της δράσης (Falling Action)

Λύση (Resolution): το τμήμα που ακολουθεί την κορύφωση / διευθέτηση των συγκρούσεων, όχι απαραίτητα λύση αυτών

Τέλος: ανοιχτό ή κλειστό

Στοιχεία πλοκής:

· Η **τραγική ειρωνεία**. Τεχνική που παρουσιάζει τους ήρωες να αγνοούν την αλήθεια, την ίδια στιγμή που οι θεατές ή ορισμένοι άλλοι ήρωες τη γνωρίζουν και αγωνιούν για το τι θα συμβεί ακριβώς εξαιτίας αυτής της πλάνης. Η τραγική ειρωνεία καλλιεργεί την ενσυναίσθηση και την ταύτιση στον αναγνώστη.

· Η **αναγνώριση**. Η μεταβολή, το πέρασμα από την άγνοια στη γνώση που μπορεί να γίνει με σημάδια, από τα ίδια τα γεγονότα, με ανάμνηση ή με συλλογισμούς. Στην περίπτωση της αυτοαναγνώρισης οι ήρωες προχωρούν από την άγνοια στη γνώση της πραγματικής τους ταυτότητας.

- **Η επιβράδυνση.** Η επιβράδυνση της πορείας προς ένα γεγονός, το οποίο αναμένουν με αγωνία να συμβεί οι ήρωες και οι αναγνώστες. Η συγκεκριμένη αναβολή καθυστερεί την αναγνώριση.

- **Η περιπέτεια - Ανατροπή** Όταν οι ενέργειες και οι προσπάθειες ενός ήρωα να μεταβάλει μία κατάσταση οδηγούν τελικά στο αντίθετο αποτέλεσμα ακριβώς από αυτό που επιδιώκει. Ένα μη αναμενόμενο γεγονός ανατρέπει τις βεβαιότητες ως εκείνη τη στιγμή και δημιουργείται η ανάγκη για νέες αποφάσεις και νέα δράση. Αυτό αναπτύσσει το ενδιαφέρον του αναγνώστη. Είναι η αλλαγή κατεύθυνσης των πραγμάτων από μια αρνητική όψη σε μια θετική ή αντίστροφα. Πρόκειται για ανατροπές τόσο στη δράση όσο και στα συναισθήματα.

- **Ο από μηχανής Θεός.** Στις αρχαίες τραγωδίες (κυρίως του Ευριπίδη) σήμαινε την εμφάνιση θεϊκής παρουσίας στη σκηνή με τη βοήθεια μηχανήματος, τη στιγμή ακριβώς που υπήρχε αδιέξοδος στην εξέλιξη του έργου. Η λύση που έρχεται έξω από τη βούληση και τη δράση του ήρωα.

- **Ο φόβος.** Το συναίσθημα του φόβου που βιώνει ο θεατής, καθώς συμπάσχει με τα δεινά του ήρωα (το συναίσθημα επιτείνεται, γιατί ο θεατής σκέφτεται συχνά ότι θα μπορούσε να βρεθεί σε παρόμοια θέση με τους ήρωες του έργου).

- **Ο έλεος.** Το συναίσθημα της συμπόνιας για τον ήρωα που μπορεί να πάσχει χωρίς να φταίει ή που υποφέρει, αν και διακρίνεται από ένα ανώτερο σύστημα αξιών.

- **Η κάθαρση.** Η ψυχική ηρεμία και ανακούφιση που αποκομίζει στο τέλος μιας τραγωδίας ένας θεατής, είτε γιατί επήλθε η δικαίωση του ήρωα είτε γιατί αποκαταστάθηκε, με όποιο κόστος, η ηθική τάξη.

- **Συγκρούσεις**

Καθώς δρουν οι ήρωες συχνά δημιουργούνται συγκρούσεις, οι οποίες αποτελούν ίσως το βασικότερο στοιχείο πλοκής τόσο στο

σύγχρονο ρεαλιστικό μυθιστόρημα όσο και σε κάθε άλλο τύπο λογοτεχνικού κειμένου.

Οι πρωταγωνιστές έρχονται πάντως σε αντιπαράθεσεις με σημαντικούς ανταγωνιστές - αντιπάλους.

Η σύγκρουση μπορεί να είναι συναισθηματική, σωματική, διανοητική.

Χαρακτηριστική η τριπλή σύγκρουση της Ιλιάδας μεταξύ Αχιλλέα - Αγαμέμνονα, μεταξύ Ελλήνων - Τρώων και μεταξύ ανθρώπων - Θεών.

Τα είδη των συγκρούσεων στα οποία εμπλέκονται οι μυθιστορηματικοί ήρωες διακρίνονται ως εξής:

- Ο ήρωας συγκρούεται με τον εαυτό του. Πρόκειται για το είδος εκείνο της σύγκρουσης κατά το οποίο ένας ήρωας συγκρούεται με τον εαυτό του, καθώς του δημιουργούνται ηθικής φύσεως διλήμματα. Συχνά στον ήρωα δημιουργείται σύγκρουση ανάμεσα στο στόχο/επιθυμία του και στην ανάγκη του, σε αυτό δηλαδή που πραγματικά έχει ανάγκη, για να ευτυχήσει και να ολοκληρωθεί.
- Ο ήρωας συγκρούεται με άλλο πρόσωπο. Στον τύπο αυτό της σύγκρουσης ένας μυθοπλαστικός χαρακτήρας συγκρούεται με έναν άλλο ήρωα.
- Ο ήρωας συγκρούεται με την κοινωνία: αυτή η σύγκρουση ιεραρχικά είναι σοβαρότερη σε σχέση με τις δύο προαναφερθείσες.
- Ο ήρωας συγκρούεται με τη φύση. Στην εκδοχή αυτή ο ήρωας έρχεται σε σύγκρουση με τα στοιχεία της φύσης (αέρας, νερό, φωτιά, γη - κρύο, έρημος/λειψυδρία, ηφαίστεια, σεισμοί κ.τ.λ.).
- Ο ήρωας συγκρούεται με τον Θεό, τη μοίρα ή τις περιστάσεις.

· Σασπένς - Αγωνία

Σε ένα ενδιαφέρον μυθοπλαστικό κείμενο προκαλείται το ενδιαφέρον, η αγωνία, του αναγνώστη γύρω από τι θα συμβεί στη συνέχεια.

Κάθε δράση, αφενός συμπληρώνει την προηγούμενη, αφετέρου δημιουργεί νέα ερωτήματα για το μέλλον.

Αυτή η αλυσίδα δράσεων αποκαλείται σασπένς.

Εάν αυτό που τελικά συμβαίνει υπερβαίνει τις όποιες αναγνωστικές προσδοκίες, τότε κάνουμε λόγο για έκπληξη / surprise.

Τυπολογία του σασπένς:

- Σασπένς του «αν (θα συμβεί κάτι)»
- Σασπένς του «τι (θα επακολουθήσει στη συνέχεια)»
- Σασπένς του «πώς (θα συμβεί κάτι) και πώς (θα αντιδράσουν οι μυθιστορηματικοί χαρακτήρες)»
- Σασπένς του «ποιος (είναι ή θα κάνει κάτι που θα δημιουργήσει ένταση)»

• **Δολοπλοκία**

Ένας από τους χαρακτήρες σχεδιάζουν κάτι σε βάρος κάποιων άλλων. Η επιτυχία αυτού του σχεδίου εξαρτάται από την άγνοια ή την ευπιστία των άλλων χαρακτήρων.

• **Δοκιμασία**

Είναι τα εμπόδια, τα οποία καλείται να ξεπεράσει ο ήρωας, προκειμένου να πετύχει το στόχο του. Είναι εσωτερικές ή εξωτερικές συγκρούσεις στις οποίες εμπλέκεται, κατά τη διάρκεια των οποίων θα συναντήσει συμπαρασάτες και ανταγωνιστές.

• **Κίνητρα**

Ετυμολογικά η λέξη έχει σχέση με τη λέξη κίνηση. Άρα, κίνητρα είναι ό,τι παρακινεί σε δράση τον ήρωα, για να επιτύχει το στόχο του. Μπορεί να είναι ανώτερα, όπως η αγάπη, η δικαιοσύνη, ή κατώτερα, όπως η ζήλια, ο εγωισμός.

• **Στόχος**

Είναι η επιθυμία του ήρωα ή αυτό που νομίζει ότι επιθυμεί και για το οποίο πρέπει να παλέψει, για να το κατακτήσει.

· **Ανάγκη**

Είναι αυτό που πραγματικά έχει ανάγκη ο ήρωας, προκειμένου να ευτυχήσει ή να ολοκληρωθεί. Συχνά η ανάγκη έρχεται σε σύγκρουση με το στόχο και τότε ή εγκαταλείπεται ο στόχος ή δεν επιτυγχάνεται, αλλά εκπληρώνεται η ανάγκη ("ευτυχισμένο" τέλος) ή επιτυγχάνεται ο στόχος, αλλά δεν εκπληρώνεται η ανάγκη (τραγικό - κυνικό τέλος).

· **Κλειστό - Ανοιχτό τέλος**

Στο κλειστό τέλος απαντώνται όλα τα ερωτήματα και ικανοποιούνται όλα τα συναισθήματα, τα οποία έχουν προκληθεί κατά την εξέλιξη της πλοκής. Στο ανοιχτό τέλος τα περισσότερα ερωτήματα απαντώνται, αλλά κάποια μένουν αναπάντητα, ενώ και κάποια από τα συναισθήματα είτε του χαρακτήρα είτε του αναγνώστη έχουν μείνει αναπάντητα.

Αμφίρροπος αγώνας

Πρόκειται για μια τεχνική κατά την οποία σε μια σύγκρουση η νίκη κλίνει τότε με το μέρος του ενός και τότε με το μέρος του άλλου.

Τα προμηνύματα

Τα προμηνύματα αντιστοιχούν προς την ομηρική προοικονομία και λειτουργούν ως αντιστάθμισμα του σασπένς, καθώς λειτουργούν εξισορροπητικά, χωρίς ωστόσο να καταστρέφουν την αγωνία. Αποτελούνται από μικρά ίχνη διασκορπισμένα μέσα στην ιστορία, τα οποία «προδίδουν» την τελική έκβαση ή μια προσωρινή μεταβολή που θα γίνει σε λίγο.

Βιβλιογραφία

Λογοτεχνία, Φάκελος Υλικού - Δίκτυα Κειμένων, Γ' Γενικού Λυκείου, Υπουργείο Παιδείας Έρευνας και Θρησκευμάτων
Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Λογοτεχνία, Φάκελος Εκπαιδευτικού, Γ' Γενικού Λυκείου, Υπουργείο Παιδείας Έρευνας και Θρησκευμάτων Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

«Εμείς και οι άλλοι...», Δίκτυο Κειμένων, Φάκελος Υλικού, Νεοελληνική Γλώσσα, Γ' Γενικού Λυκείου, Υπουργείο Παιδείας Έρευνας και Θρησκευμάτων Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής, 2019

Συντακτικό της νέας ελληνικής, Α' Β' Γ' Γυμνασίου, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων.

Νεοελληνική Γραμματική, αναπροσαρμογή της μικρής νεοελληνικής γραμματικής του Μανόλη Τριανταφυλλίδη, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων.

Κούγκουλος Θανάσης, Η πρόσληψη του λογοτεχνικού χώρου από τη νεοελληνική κριτική, Ζητήματα νεοελληνικής φιλολογίας, Μετρικά Υφολογικά Κριτικά Μεταφραστικά, Πρακτικά ΙΔ' Διεθνούς Επιστημονικής Συνάντησης, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης Τμήμα Φιλολογίας Τομέας Μεσαιωνικών και Νέων Ελληνικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 2016.

Παπαντωνάκης Γ., Κωτόπουλος Τ., Σκηνικό, Χαρακτήρες, Πλοκή, Διαβάζοντας ένα λογοτεχνικό κείμενο: Για παιδιά και νέους, Εκδοτικός Όμιλος Ίων, 2011

Barry Peter, Γνωριμία με τη θεωρία, μια εισαγωγή στη λογοτεχνική και πολιτισμική θεωρία, μτφ. Αναστασία Νάτσινα, εκδόσεις Βιβλιόραμα, 2013

Φρυδάκη Ευαγγελία, Η θεωρία της λογοτεχνίας στην πράξη της διδασκαλίας, εκδόσεις Κριτική, 2003

Μυλιωνάκου - Σαϊτάκη Γιούλα, Προσεγγίσεις στη θεωρία της Λογοτεχνίας, Εκδόσεις Φυτράκη, 2006

Genette G., Σχήματα III, Εκδόσεις Πατάκη, 2007

Παπάζογλου Χ., Μετρική και Αφήγηση, ΜΙΕΤ, 2012

Αποστολίδου Β., Κόκορης Δ., Μπακογιάννης Μ., Χοντολίδου Ε., Λογοτεχνική ανάγνωση στο σχολείο & στην κοινωνία, εκδόσεις Gutenberg, 2018

Βλαβιανού Α, Γκότση Γ., Καρακάση Κ., Καργιώτης Δ., Κατσικάρος Θ., Πιπινιά Ι., Προβατά Δ., Σπυροπούλου Α., Ιστορία της Ευρωπαϊκής Λογοτεχνίας, Τόμος Β', Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, 2008

Γαραντούδης Ε., Καγιαλής Τ., Ροτζώκος Ν., Αναστασιάδου Α., Κωστίου Κ., Βογιατζόγλου Α., Μέντη Δ., Νεότερη Ελληνική Λογοτεχνία, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, 2008

Ρούσσου Βαρβάρα, Ο ελεύθερος στίχος υπό το πρίσμα της σύγχρονης μετρικολογίας: Τα πρώτα ελληνικά ελευθερόστιχα ποιήματα (1920 - 1940), Διδακτορική Διατριβή, 2007

Travers M., Εισαγωγή στη Νεότερη Ευρωπαϊκή Λογοτεχνία, εκδόσεις Βιβλιόραμα, 2005

M.H. Abrams, Λεξικό λογοτεχνικών όρων, μτφ. Γιάννα Δεληβοριά - Σοφία Χατζηιωαννίδου, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2005

Μάντης Κ., Δαδούση Ν., Δαμασκηνή Σ., Νεοελληνική Λογοτεχνία Θεωρία, Εκδόσεις Χατζηθωμά, 2019

Σταμλάκου Μ., Ευγενικός Ι., Νεοελληνική Γλώσσα Θεωρία - Μεθοδολογία, Εκδόσεις Χατζηθωμά, 2019

Μήτσελος Α., Μήτσελος Σ., Νέα Ελληνικά Γ' Λυκείου, Ελληνοεκδοτική, 2019

Πρόδρομος Π., Μαυρακάκης Μ., Νεοελληνική Γλώσσα & Λογοτεχνία, Γ' Γενικού Λυκείου, Κριτήρια αξιολόγησης, Εκδόσεις Πατάκη, 2019

<http://users.sch.gr/ipap/Ellinikos%20Politismos/Yliko/Theoria%20arxai/a/propori%20sintaxi.htm>

<http://users.sch.gr/ipap/Ellinikos%20Politismos/Yliko/Theoria%20Nea/anaforikes-protaseis-Nea-Ellinika.htm>